

UOT 821.512.162

Ədəbiyyatşünaslıq**HƏMƏDAN QAZISI ƏLİ MİYANƏCİ VƏ ÖVLADLARI****Ü.Z.Məmmədova**

(Azərbaycan MEA-nın akademiki V.M.Məmmədovun tərəfindən təqdim edilmişdir)

Azərbaycanın qədim məkanlarından sayılan Miyanə şəhəri görkəmli şəxsiyyətlərlə tarixdə iz qoymuşdur. Mənbələrdə bu yerin görkəmli nümayəndələri kimi Həmədan qazisi Əli Miyanəcinin və onun övladlarının adları qeyd edilir. Məqalədə Əli Miyanəci, onun oğlu Məhəmməd Miyanəci və nəvəsi Eynəlqüzat Abdulla Miyanəci haqqında məlumatlar verilmişdir. Burada müxtəlif mənbələrə müraciət edilərək Əli Miyanəcinin şeirləri təqdim olunmuşdur.

Açar sözlər: Azərbaycan, Miyanəci, şair

Orta əsrlər dövründə Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətlərlə məşhur şəhərlərindən biri Miyanədir. Tarixdə Miyanəci nisbəsilə tanınmış çoxlu sayda alimlərin, hafizlərin, mühəddislərin, ədiblərin və başqa sənət sahiblərinin adlarına rast gəlinir.

Mənbələrdə Miyanəci nisbəsinin iki məkana aid olması göstərilir. Onlardan biri Şamda yerləşən Miyanəcdir. Digəri isə Azərbaycanın qədim şəhərlərindən biri Miyanədir. Şəhər Təbriz və Marağa arasında yerləşdiyindən belə adlandırılmışdır [6, s.287; 12, s.352; 11, s.552; 8, s.701].

Qaynaqlarda hər iki məkana aid görkəmli şəxsiyyətlərin adları göstərilir. Azərbaycanın Miyanə şəhərinə mənsub şəxsiyyətlərdən bəhs edərkən Həmədan qazisi Əbülhəsən Əli ibn Həsən Miyanəci, onun oğlu Əbu Bəkr Məhəmməd Miyanəcinin adları qeyd edilir. Əbülhəsən Əli Miyanəci müsəlman Şərqində panteist fəlsəfəsinin banisi Eynəlqüzat Abdulla Miyanəcinin babasıdır. "Miyanəcilər XI-XII əsrlərdə istedadlı şairlər, görkəmli alimlər yetirmiş böyük nəsilidir. Onlardan Eynəlqüzat Miyanəcinin babası Əbülhəsən Əli Həsən oğlu Miyanəci mükəmməl təhsil görmüş hüquqşünas alim və incə təbli şair kimi tanınmışdır" [3, s.123].

Əbülhəsən Əli ibn Həsən Miyanəcinin həyatı və fəaliyyəti barədə geniş məlumat yoxdur. Dövrümüzə gəlib çatmış mənbələrdə fikirlər demək olar ki, bir-birini təkrarlayır. O, əslən Azərbaycanın Miyanə şəhərindən olsa da, Həmədan qazisi kimi məşhur olmuşdur.

Mənbələrdə alim "Bağdadın məşhur fəzilətli-lərindən biri" deyilərək təqdim edilir. Əli Miyanəci Bağdadda Əbu Tayyib Təbəri-dən (959-1058) fiqhi öyrənmiş, Əbülhəsən Əli Qəzvinidən (970-1050), Əbu Məhəmməd Həsən Xəllaldan (963-1047) və başqalarından hədis dinləmişdir. O, 1079-cu ilin aprel ayında sübh namazı vaxtı öz məscidində qətlə yetirilmişdir [3, s.123; 2, s.139; 11, s. 655; 13, s.182]. Mənbələrdə Əli Miyanəci istedadlı şair kimi də təqdim olunur. Müxtəlif məxəzlərdə onun on bir beytlik şeiri gəlib çatmışdır.

"Eynəlqüzat Miyanəcinin atası Əbubəkr Məhəmməd Miyanəci də adlı-sanlı hüquqşünas alim və Həmədan şəhərinin qazisi imiş. Orta əsr müəlliflərindən biri onun haqqında yazmışdır: "Fəzilətli, fəzilətinin oğlu və fəzilətinin atası. Yəni o, Qazi Əli Miyanəcinin oğlu, Eynəlqüzat Abdulla Miyanəcinin atasıdır"" [4, s.8].

Eynəlqüzat Miyanəcinin həyatı və fəlsəfi yaradıcılığı onun bu sahədə yeganə tədqiqatçısı AMEA-nın müxbir üzvü, fəlsəfə elmləri doktoru, professor Zakir Məmmədovun tədqiqatları əsasında artıq Azərbaycan oxucusuna tanışdır. Həmin tədqiqatlardan məlum olur ki, mütəfəkkir sufizmə güclü maraq göstərmiş, mövcud bir sıra müddəaların tərəfdarı olmaqla yanaşı, əsərlərində dolğun mühakimələrlə də seçilmişdir. Bəzi tədqiqatlarda sufizmin panteist fəlsəfəsindən danışarkən bu sistemin İbn Ərəbidən etibarən meydana çıxdığı və ona qədər söylənilən fikirlər ifadə deyil, meyil kimi qiymətləndirilmişdir. AMEA-nın müxbir üzvü

Zakir Məmmədov bu səpkidə olan mövcud mülahizələri təqdim etdikdən sonra yazmışdır: "Əslində sufizmin panteist fəlsəfəsi İbn Ərəbidən hələ yarım əsrdən çox əvvəl Azərbaycan mütəfəkkiri Eynəlküzat Miyanəcinin əsərlərində dolğun şəkildə öz ifadəsini tapmışdır" [5, s.154].

Mütəfəkkirin bədii yaradıcılığı filologiya elmləri doktoru, professor Malik Mahmudov tərəfindən ilk dəfə araşdırılmış, ərəbdilli Azərbaycan ədəbiyyatından bəhs edərkən "Qəribin şikayəti" ("شكوى الغريب") əsəri tədqiqatə cəlb olunmuşdur. Alim mütəfəkkiri ərəbdilli nəsrin ilk nümayəndəsi hesab etmişdir [2, 149].

Mütəfəkkirin həyatı haqqında mənbələrdə geniş məlumat yoxdur. Yazılanlardan aydın olur ki, "Eynəlküzat Miyanəci təhsilə çox erkən başlayıb, Ömər Xəyyam (1048-1131), Əhməd Qəzali (...-1126), Məhəmməd Cüveyni (1057-1135) və başqalarından elmin müxtəlif sahələrini mükəmməl öyrənmişdir" [3, s.123].

Məxəzlərdə Mavşan haqqında məlumat verərkən məkanın gözəlliklərini Əli Miyanəcinin və onun nəvəsi Eynəlküzat Miyanəcinin şeirlərindən nümunələr verməklə tərənnüm etmişlər.

Əbdürrəşid Bakuvü Mavşan əyaləti haqqında yazmışdır: Mavşan "Ərvənd dağının ətrafında yerləşən Xorasan dairələrindən biridir. Burada çoxlu su, ağac və meyvə var. Çiçəklərindən müşk qoxusu gəlir. Çaylarının suyu təmiz və durudur. Həmədanın əhalisi adətən Mavşana yayda, ərliklər yetişəndə gedir. Ərik ağaclarının sahibləri icazə verirlər ki, gələnlər bunların altında istirahət etsinlər" [1, s.104].

Əli Miyanəcinin Mavşanı tərənnüm etdiyi şeirdən:

*Əgər bağların gözəllikləri xatırlansa
Xəyallarda Mavşan vadisi canlanmazmı?
Bölünən bir xalq görərsən. Onların hamısı
Hər bir işdə əyləncə yerlərində əylənənlərdir.
Hər bir ceyranın məskəninə müğənnilər
oxuyur.
O, zəngin gözəlliklərə aiddir.
Gözəl bağlarla və sırtılı sularla
Üçlü və ikili gözənlərə zövq verir.
Meyvələr üzərində quşların oxumasını*

Əqiq və mirvari kimi görərsən.

Ey sən, bir mənzil istənilmirsə

Zəfəranı yolundakı dostlardır [11, s.655; 6, s.387].

Mənbələrdə Mavşanı vəsf edən digər gözəl sözlər Əli Miyanəcinin nəvəsi Eynəlküzat Miyanəciyə aiddir. Mütəfəkkir bu təsvirləri Bağdad həbsxanasında qələmə aldığı "Qəribin şikayəti" əsərində əks etdirmişdir: "Sanki mən Həmədana çatan və Mavşan döngələrinə gəlib çıxan İraqdan yola düşmüş karvandarım; oralarda təpələr və dərələr artıq yaşıllaşmışdır. Bahar ona ölkələrin həsəd apardığı bir hibrə geyindirmişdir. Onun çiçəkləri müşk kimi ətir saçır, çayları bulaq sularından baş alıb axır. Onlar heyrdə doğuran bağlarda karvandan endilər, yarpaqlarla örtülmüş ağacların kölgələrində oldular. Onlar göyərçinlərin səslənməsi və bülbüllərin ötməsi ilə tərpəndilər" [15, s.5; 14, s.456]. Mütəfəkkir bu sətirləri yazarkən uzaqlarda olsa da, vətəninə həmin zamanda hansı təbiət əsrarəngizliyini yaşadığını təsəvvür edir. Doğma diyarının hər bir qarışı ona çox əzizdir. Doğulub boya-başa çatdığı Həmədan onun gözlərində əsl cənnət məkanıdır. Düşdüyü vəziyyəti tam mənası ilə dərk edən Eynəlküzat Miyanəci özünə qapılaraq məhkum olduğu yerdən ruhən uzaqlaşır, vətənə doğru səfərə çıxır. Hazırkı vaxtda bu real şəkildə imkansız sayılsa da, xəyallar dünyasına baş vurmaqdan savayı təskinliyi yoxdur.

Mütəfəkkir fikirlərini şəriyyətin dililə də ifadə edir. Vətənə məhəbbət hissini dilə gətirən beytlərin birində mütəfəkkir yazmışdır:

Ey Həmədan, bir ölkədən olan yağış səni salamladı,

Ey Mavşan, bir vadidən olan qətrələr səni suvardı [15, s.4; 14, s.456].

Hər iki şairin şeirləri hissələrin səmimiyyətilə diqqəti cəlb edir. Əslən Miyanədən olsalar da, Həmədan Əli Miyanəcinin uzun müddət yaşadığı və məşhurlaşdığı yerdir. Eynəlküzat Miyanəci isə Həmədanda doğulub böyümüş, bütün həyatı orada keçmişdir. Səmimiyyəti duyan müəlliflər bu səbəbdən də Mavşan barədə ən gözəl sözlər kimi onların şeirlərini təqdim etmişlər.

Mütəfəkkirin babası Əli Miyanəci digər şeir parçasında tamamilə başqa mövzuya toxunur. Burada o, dövrün dəyişkənliklərindən və zamanın çətinliklərindən bəhs edir. Şairin Əbu Bəkr Əhbəriyə (...-935) müraciət olunan şeirindən:

*Ey yatan, onun dövrü oyaqdır.
Hər qarşılaşdığın şey şəraitlərin yetirdiyidir.
Ev sahibi, yaratdığın hər şey onun adamlarına qalacaq.
Nə üçün təmiz yaşayan başqasının bədbəxtliyinə sevinir
Hər kəs vahid tale ilə gedir.
Daşlar və tənəkə qablar arasında gecələyir.
Sevincli gündə kor edilərək aldadılsa
Səhər ağır bədbəxtliklə yüklənər.
Ticarəti qənaətlə başlayan qazanc əldə edər
Qənaət doğrudan zənginliyin əvvəlidir [7, s.200].*

Həmədan qazisi Əli Miyanəci istedadlı şair kimi tanınsa da, onun dövrümüzə az sayda şeirləri gəlib çatmışdır. Miyanəcilər ailəsinin müsəlman Şərqi tarixində xidmətləri danılmazdır. Bu səbəbdən də onların fəaliyyətləri dünya tədqiqatçılarının diqqətində hər zaman olmuş və olacaqdır.

ƏDƏBİYYAT

- 1 Əl-Bakuvi Əbdürrəşid. "Abidələrin" xülasəsi və qüdrətli hökmdarın möcüzələri. Ərəbcədən tərcüməsi, müqəddimə və şərhlər akademik Ziya Bünyadovundur. Bakı, 1992
- 2 Mahmudov Malik. Ərəbcə yazmış azərbaycanlı şair və ədiblər (VII-XII əsrlər). Bakı, 1983
- 3 Məmmədov Zakir. Azərbaycan fəlsəfəsi tarixi. Bakı, 1994
- 4 Məmmədov Zakir. Eynəlqüzat Miyanəci. Bakı, 1992
- 5 Məmmədov Z.C. Azərbaycanda XI-XIII əsrlərdə fəlsəfi fikir. Bakı, 1978
- 6 ابن الاثير. اللباب في تهذيب الانساب. الجزء الثالث. بغداد
- 7 ابن النجار. ذيل تاريخ بغداد. بيروت
- 8 الحموي ياقوت. معجم البلدان. المجلد الخامس. بيروت، 1977
- 9 السبكي. طبقات الشافعية الكبرى. الجزء الخامس. تحقيق محمود محمد الطناح، عبد الفتاح محمد الحلو. 1964
- 10 السبكي. طبقات الشافعية الكبرى. الجزء السادس. تحقيق محمود محمد الطناح، عبد الفتاح محمد الحلو. 1964
- 11 السمعاني. الانساب. الجزء الحادي عشر. القاهرة، 1984
- 12 السيوطي جلال الدين. لب اللباب في تحرير الانساب. الجزء الثاني. تحقيق محمد احمد عبد العزيز، اشرف احمد عبد العزيز. بيروت، 1991
- 13 الصفدي صلاح الدين. الوافي بالوفيات. الجزء العشرون. تحقيق و اعتناء احمد الارناؤوط، تركي مصاحفي. بيروت، 2000
- 14 القزويني زكريا. اثار البلاد واخبار العباد. ويسبادن، 1967
- 15 الميانجي الهمذاني ابي المعالي عبد الله. شكوى الغريب. قدم له وحقق متنه عفيف عسيران. تهران، 1962

AMEA-nın Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu

KADI OF HAMADAN ALI MIYANAJI AND HIS CHILDREN

U.Z.Mammadova

The city of Miyaneh which is considered one of the oldest places in Azerbaijan has left its mark on history by well-known personalities. In the sources there were mentioned kadi of Hamadan Ali Miyanaji and his children as the well-known representatives of this place. In the article there were informed about Ali Miyanaji, his son Muhammad Miyanaji and grandson Eynalguzat Abdulla Miyanaji. There were presented Ali Miyanaji's poems by appealing various sources.

Keywords: Azerbaijan, Miyanaji, poet

ХАМАДАНСКИЙ КАДИ АЛИ МИЙАНЕДЖИ И ЕГО ДЕТИ

У.З.Мамедова

Один из древнейших городов Азербайджана Мийане запечатлен в истории своими выдающимися личностями. В источниках часто встречаются имена видных представителей этого края хамаданского кади Али Мийанеджи и его детей. В статье дается информация об Али Мийанеджи, его сыне Мухаммаде Мийанеджи и внуке Айналкузате Абдулла Мийанеджи. Здесь также представлены стихи Али Мийанеджи, выбранные из разных источников.

Ключевые слова: Азербайджан, Мийанеджи, поэт